

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA
VHUVHILI (SAL)

BAMMBIRI LA U RANGA (P1)

EXEMPLAR 2008

MARAGA/MARKS: 120

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri ili li na masiatari a 9.

PFESESANI

1. Fhindulani mbudziso dzothe.
2. Thomani khethekanyo inwe na inwe kha siatari liswa, hune ya fhelela hone ni talele.
3. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhuronwane.
4. Ni dzhiele nzhele mupeleto, khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa madanzi, zwiga zwa u vhala, tswayo khathihi na kuvhumbelwe kwa mafhungo.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**TSHIPIDA 1**

Vhalani mafhungo aya nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho:

VHUSIWANA VHU A VHAVHA

Ndi nne Mudanalwo Magekha. Ndi mugudi a re kha gireidi 11 sekondari ya Vhudzagona. Vhabebi vhangha vhuvhili havho vho lovha nga khombo ya thekhisi ye ya dzhena fhasi ha bisi ya Mashonelo vha tshi khou ya mushumoni ha masipala. Zwino nne ndi khou dzula na makhadzi wanga. Vhazwala vhangha vha khou nkondisela vhutshilo. Vha ntambudza lwa vhudzekani. Ndi tshi humbula uri vha tou tshintshana nga nne ndi nga ndi sa dihatula. Musi ndi tshi toda u vha vhiga mulayoni, makhadzi wanga a vha tendi, vha ri ndi tou vha tshidahela kani, a thi zwi divhi uri muzwala ndi musadzi. Musi ndi tshi vha vhudza uri a vha khou ntanzwa, vha ri izwo ndi bve ndi fhele mudini wavho. Ndi tshisiwana, ndo hanganea. Nda onesana na mavhele ndi do vha ndo fhambana na matula.

Ndi nne Tambulani Tharaga. Ndi mugudi wa biko wa gireidi 12 sekondari ya Tshamanowana. Ndi ralo ngauri ndi nne ane nda dzhia vhuimo ha u thoma kha vhagudi vha 144. Vhabebi vhangha vhothe vho lovha nga vhulwadze ha VWFM. Mme anga vho lovha mahola, mune wanga vha mbo di tevhela nainwaha. Thamusi na nne vho nndodza vhunga ndo vha ndi tshi la navho. Zwino ndi khou dzula na khotsimuhulu wanga u ya nga he mashaka a dzudzanya ngaho. Vhokhotsimuhulu vho dzhia thundu yothe ya mune wanga. Ndi khou la u vhavha. Vhakomana vhangha vhavhili vha henefha mudini vha tou ndzhombela zwiliwa vhunga ri tshi lela fhethu huthihi. Duvha line ha sevhiwa nga nama a thi i nangi, nne ndi wa muthotho. Zwine zwa mmangadza ndi uri khotsimuhulu wanga vha ri vha do vha vha khou ndzhenisa tshikolo lwa u fhedzisela iwakani. Na linwe na linwe a vha na tshelede ya u nea maanga. Vha ri nda vuledza gireidi 12 ndi fanela uri ndi ditodele mushumo. Ndo vha ndi kha di funa u isa pfunzo dzanga phanda, fhedzi zwi khou sea zwi tshi tanama nga iwambo wa vhusiwana. Arali no bebelwa marubini, ni songo sea vha laho tshinyai.

- 1.1 Mudanalwo u dzhena tshikolo ngafhi? (1)
- 1.2 Tshisiwana ndi mini? (2)
- 1.3 Vhabebi vha Mudanalwo vho vha vha tshi shuma ngafhi? (1)
- 1.4 Vhazwala vha Mudanalwo ndi vha mbeu-de? Tikedzani phindulo yanu. (2)

- 1.5 Ndi ngani Mudanalwo a sa poti vhazwala vhawe mapholisani? (2)
- 1.6 Neni thalutshedzo dza mafurase a tevhelaho:
- 1.6.1 Ndi nga ndi sa dihatula (1)
- 1.6.2 A vha khou ntanzwa (1)
- 1.7 Vhagudi vha re kha gireidi 11 tshikoloni tsha Tshamanowana ndi vhangana? (1)
- 1.8 Vhabebi vha Tambulani vho lovha hani? (1)
- 1.9 Zwine Tambulani a khou tangana nazwo vhutshiloni zwi yelana hani na dzina lawe? (2)
- 1.10 Tambulani a nga vha e na vhulwadze ha VWFM? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.11 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho ngauri Ee kana Hai ni khwathise nga u tou topola zwi re afho mafhungoni.
- 1.11.1 Tambulani o vha a khou diphina. (2)
- 1.11.2 Vhabebi vha Tambulani vho lovha nwaha muthihi. (2)

Tshifanyiso asitshi. Tshi taleleni nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela:

- 1.12 Musidzana a re kha tshifanyiso o dzula kha mini? (1)
- 1.13 Ndi zwifhio zwine musidzana uyo a khou ditakadza ngazwo? (1)
- 1.14 Tshifanyiso itsho tsho livhiswa kha vhafhio? (1)
- 1.15 Musidzana uyo ndi murema kana ndi mutshena? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.16 Ni vhona uri musidzana uyo a nga vha o sinyuwa kana o takala? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.17 Ndi zwifhio zwine zwa khou vhambadzwa nga u ṅanwa ha tshifanyiso itshi? (1)
- 1.18 Musidzana uyu o fodwa e ngafhi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO (SAMARI)**TSHIPIDA 2**

Nga maipfi a re vhukati ha 50 na 60, nweledzani zwithu zwi tshinyaho lukanda lwa muthu. Ni n'wale mbuno dza sumbe dzi kha mafhungo a pfalaho. Ni n'wale tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa zwitangeni magumoni a samari yanu.

MBAVHALELO YA LUKANDA

Vhunzhi ha vhathu vha tama u vha vhavhudi ngeno vha sa fari zwavhudi lukanda lwavho. U wana muthu a tshi sokou tamba nga madi a mashika a re na zwitshili a dovha a lu hwaya lwo kalulaho nga makhwayo, midzhawane na ngwane dza matombo a si na siya. Hezwi o lu hwaya lwa sala lu tshi vhuvhuyela, u wana muthada i tshi tou takala thovhela, i tshi ri ndi hone tshika yo bva matsina lu khou vhuvhuyela nga u vha isala.

Muiwe na muiwe u lora nga ha u vha na lukanda lwavhudi, fhedzi-ha zwi tou dura u lu nakisa. Uri lukanda lu dzule lwo naka nahone lu tshi tamisa, ni fanela uri ni si dahe. U daha fola zwi ita uri malofha a si tshimbile zwavhudi na muvhili. U wana lukanda lwa muthu onoyo lu sa penyi nahone lu vha na muvhala wa ndolamilora.

Duvha na lone li a kona u tshinya lukanda lwa muthu lwa sala lu sa sedzei. Sazwezwo vhathu vha tea u tsireledza lukanda lwavho kha duvha uri lu si tshinyale. Hezwi zwi nga konwa na nga u dola mapfura o lu fanelaho. Arali muthu a dina tshifhinga tsho linganaho tsha u awela na u la zwiliwa zwi re na pfushi, lukanda lwawe lu a simuwa zwavhudi lwa nakelela.

Muthu arali a vuwa a tshi ita nyonyoloso lwo linganelaho lune a bva biko, zwi ita uri lukanda lu simuwe lu penyelele ngauri miho na mashika zwi do vha zwo bvela nda. Naho u londota lukanda zwi tshi dura, nga ri lingedze u lu nakisa.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: PHENDA NA KUSHUMISELE KWA LUAMBO**TSHIPIDA 3**

- 3.1 Vhalani luṅwalo lwe Tshifhiwa a ṅwalela mme awe nga vhusedzi uri ni kone u fhindula mbudziso dzi lu tevhelaho:

P.O. Box 3000
Thohoyandou
0950
12 Ṡhafamuhwe 2008

Mme anga,

Ndo takala nga maṅḁa u ni ṅwalela lunwalo ulwu. Ndi tama u ni ḁivhadza nga lwendo lune ra do lu fara musi tshikolo tsho vala nga Fulwana.

nne na khonani yanga ri khou tama u ya rothe. Hu pfi ri ḁo ya na muziamu wa zwithu zwa tshitalula. (Ende) na u ḁura a lu ḁuri. Ndi R300 (only). (Cousin) yanga u ḁo ḁa nga (Monday), zwi nga ita arali a ṅḁela na tshelede heyo. Kha tshelede ya u la vha songo vhilahela. Ndi khou tou humbela vhathu!

Ṡwana wavho
Takalani tshihake

- 3.1.1 Bulani zwiṅa zwo khakheaho no sedza tshivhumbeo tsha luṅwalo ulwu. (4)
- 3.1.2 Ṡdila ine Takalani a mba ngayo na mme awe yo khakhea ngafhi? (2)
- 3.1.3 Ndi ngafhi he Takalani a shumisa luambo lwa u kwengweledza? (1)
- 3.1.4 Shumisani maipfi o teaho vhudzuloni ha a re zwitangini. (4)
- 3.1.5 Topolani maipfi e a vha o tea u thomiwa nga ḁederedanzi ni a ṅwale nga ṅdila yone. (3)
- 3.1.6 Topolani maipfi a songo peletiwaho nga ṅdila yone nge ha sa shumiswe tswayo dza diakiritiki. A ṅwaleni nga ṅdila yone. (6)

3.2 Khakhululani maipfi a re zwitangini kana ni toredze maipfi o teaho afho ho salaho zwikhala. Nwalani nomboro 3.2.1 u swika kha 3.2.20 ni konou n'wala phindulo.

Vhagudisi vha na mushumo 3.2.1 (-hulu) wa u funza vhagudi vhudele. Mushumo hoyu vha nga 3.2.2 ... u kone 3.2.3 ... vha si khou 3.2.4 (thusa) na vhabebi. Vhana 3.2.5 (-tuku) vha a da 3.2.6 (tshikolo) vha songo tamba. Ndi mushumo wa vhagudisi na vhabebi u vha eletshedza. Muthu muñwe na muñwe u a 3.2.7 (takala) u vha na lukanda lu no suvhelela. Muthu u fanela u tamba uri a si vhe na 3.2.8 (nukha). Muthu a tshi tamba u fanela u 3.2.9 (shuma) tshitaula na tshisibe. Musi muthu a tshi fhedza u tamba u fanela u 3.2.10 ... zwidolo zwine a an'ana nazwo. Vhagudisi vha a 3.2.11 (kwata) arali vhagudi vha tshi da tshikoloni vha songo tamba. Ndi 3.2.12 ... hune muthu a fanela u tamba? Heyi ndi 3.2.13 (vhudzisa) ine vhagudi vhanzhi vha i vhudzisa. Muthu u tamba tshifhinga tshiñwe na tshiñwe 3.2.14 ... muvhili 3.2.15 ... u na tshika. Vhathu vha humbula uri vhagudi vha re na vhuada ndi vhatukana, 3.2.16 (mara) vha di vha hone 3.2.17 (masidzana) vha re na vhuyada. Tshikoloni na mahayani 3.2.18 ... fanela u vha na bommbi dza 3.2.19 ... uri vhana vha kone u tamba 3.2.20 ... musi vha tshi bva u dithusa.

(20)

3.3 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzine dza do tevhela:

Pholisa lo fara lithannga le la vha li tshi tswa dzigoloi, khathihi na u tswela vhathu thundu dza nduni musi vhe mishumoni. Zwiwegulu na zwikalaha zwone zwo vha zwi tshi tou dzhielwa tshelede ya mundende nga d'vha la muholo. Zwitukana na zwisidzana zwo vha zwi sa tsha ruñwa vhengeleni nga mulandu wa nyofho. Khothe yo fhedza yo li vhona mulandu la gwevhiwa makole a rathi. Vhathu vha do awela. Tshanda tsha mulayo ndi tshilapfu. O vha a tshi ri u do fhelela ngafhi? Vhuvhava a vhu badeli. Makole a rathi a si thanga ya muthu. U do vhuya o hotefhala.

3.3.1 Nwalani madzina a tevhelaho e kha vhunzhi ni dovhe ni a shumise mafhungoni a pfalaho:

- A Pholisa
- B Muholo

(2)

3.3.2 Titilidzani madzina a tevhelaho ni dovhe ni a shumise mafhungoni a pfalaho:

- A Tshanda
- B Zwikalaha

(2)

- 3.3.3 Shandulani fhungo li tevhelaho li vhe kha kxanedza: Khothe yo fhedza yo li vhona mulandu. (1)
- 3.3.4 Bulani libulazwithihi la ipfi *mirwaha* lo shumiswaho mafhungoni e na vhala ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfallaho. (2)
- 3.3.5 Bulani uri fhungo lo talelwaho nga fhasi li kha tshifhinga tshifhio? Ni dovhe ni li riwale no li isa kha tshifhinga tsho fhelaho. (2)
- 3.3.6 Nwalani madzina a tevhelaho nga mutevhe wa alifabeta ya Vharoma: (4)
- A Zwiwegulu
B Zwitukana
C Zwisidzana
D Zwikalaha
- 3.3.7 Shumisani ipfi *thanga* mafhungoni mararu o fhambanaho u sumbedza uri ni a divha zwine la amba zwone. (3)
- 3.3.8 Nwalani fhungo li tevhelaho nga luambo lwa u talutshedza: Muiriwali u ri: 'Tshanda tsha mulayo ndi tshilapfu.' (2)
- 3.3.9 Vhumbani dzina li tshi bva kha liiti -*hotefhala* ni li shumise fhungoni li pfallaho. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C : 60

KHETHEKANYO YA D: LITHERETSHA

TSHIPIDA 4

(This SECTION will be provided by the Provincial Education Department.)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 20

MARAGAGUTE: 120